

Kolonizacja rycerska na obszarach dorzecza dolnej Piany, wyspy Uznam i okolic Taǵlimia na przestrzeni XIII wieku

Proces kolonizacji niemieckiej i na prawie niemieckim jaki objął część księstwa szczecińsko - uznamskiego, pogranicze z księstwem dyمیńskim (istniejącym do 1264 r.) i Rugią, obszary ujścia Piany (Peene), a także pobliskiego Uznamia (Usedom) znalazł dość widoczne odbicie w XIII - wiecznych dokumentach. Czynnikiem umożliwiającym prześledzenie i zbadanie tego procesu są niekiedy zachowane dokumenty lokacji miejskich, ale w jeszcze większym stopniu źródła związane z kolonizacją wiejską i polityką nadań ziemskich prowadzoną przez Gryfitów, Kościół (zwłaszcza klasztory), ale także w istotnym przybywające licznie rycerstwo niemieckie.

W jakim zatem stopniu nadania ziemskie dla rycerzy na obszarach pomiędzy dobrami klasztoru z Eldeny, dorzecza Ryck i Schwinge, na terenie powstałego około 1235 roku hrabstwa chockowskiego i wyspy Uznam wpłynęły na zmiany struktury osadnictwa i oblicza etnicznego tej części pomorskiego Zaodrza, którego osią była zwłaszcza dolna Piana i jej ujście w okolicach Taǵlimia (Nakła nad Piana, dziś Anklam)?

Jakie wsie i gdzie położone były w rękach rodów rycerskich i w jakim stopniu one same prowadziły działalność kolonizacyjną? Omawiany obszar to terytorium pomiędzy rzekami Żorawą (Zarow), Reka (Ryck) i Schwinge, dolny bieg Piany i jej ujście oraz teren wyspy Uznam. Poniższe krótkie studium jest próbą odpowiedzi na te pytania. Podkreślić należy jednocześnie, że bardzo trudne jest ściśle i dokładnie wytyczenie granic badań, czy politycznych z uwagi na specyfikę osadniczą i mnogość powiązań osobistych i wasalnych poszczególnych osób i rodów rycerskich.

WŁASNOŚĆ RYCERSKA NA TERYTORIUM DORZECZA DOLNEJ PIANY W II POŁOWIE XII WIEKU I DO POCZĄTKU KOLONIZACJI NIEMIECKIEJ I NA PRAWIE NIEMIECKIM

Obszar obejmujący dorzecze dolnej Piany, cieśninę między rzeką, a wyspą Uznam oraz okolice Taǵlimia i Chockowa do początku XII wieku był pod kontrolą polityczną plemion zachodniosłowiańskich tworzących Związek Lutycki/Wielecki, wśród których bardzo istotną rolę odgrywali Wkrzanie, Dołężanie, Redarowie i Czrezipienianie. Książę Warcisław I zachodniopomorski, rekompensując utratę na rzecz Bolesława Krzywoustego obszarów nadnoteckich, rozpoczął w latach 1127/1128 podbój ziem na zachód od Odry i dorzecza Piany. Tutaj jednak wyraźnie

doszło do kolizji z wpływami politycznymi Cesarstwa i margrabiów saskich (zwłaszcza w 1136 roku Albrechta Niedźwiedzia)¹. Po opanowaniu tego obszaru, z czasem Gryfici przyjęli tytuł „Księcia Lutyków” („*Princeps Liuticorum*”)². Z biegiem czasu, elity lutyckie po chrystianizacji stopiły się z Pomorzanami, w czym istotnym ułatwieniem stała się polityka książąt, kariery poszczególnych możnych i nadania ziemskie. Głównymi grodami i ośrodkami władzy kasztelańskiej, czy niekiedy zarządu terytorialnego na przestrzeni 2 połowy XII i pierwszej połowy XIII wieku stały się w tej części dorzecza Piany: Uznam³, Groźwin, Lesiany, (Lassan), Szczytno (Sitno - dziś Ziethen), Ostrožno (Wusterhusen), Wołogoszcz (Wolgast), Chocków (Gützkow) i Tağlim⁴. O ile jednak znani są źródłowo kasztelanowie Uznamia, Grozwina, Chockowa i Wołogoszczy (czy poszczególni możni), o tyle w znakomitej większości przypadków nie jest znane ani ich uposażenie kasztelańskie w postaci wsi, ani też ich rodowe posiadłości⁵.

O znaczną część tego obszaru i utrwalenie zdobytej zwierzchności bardzo zabiegał po wojnie pomorsko - duńskiej w 1189 roku książę Jaromir I rugijski - wasal Danii. Projektowane cesje kosztem Pomorza Zachodniego mające objąć

¹ Na temat procesu przejmowania kontroli politycznej przez Gryfitów na terenach na zachód od Odry, w dorzeczu Piany i Dołęży, sporu o chronologię i datację, a także rywalizacji pomorsko - sasko - duńskiej, por. m.in.: K. Wachowski, *Słowiańszczyzna Zachodnia*, (wyd. 3), Poznań 2000, s. 111; W. Bogusławski, *Dzieje Słowiańszczyzny Północno - Zachodniej aż do wynarodowienia Słowian Zaodrzańskich*, (wyd. 2), Poznań 2005, t. IV, s. 306-307; J. Dowiat, *Ekspansja Pomorza Zachodniego na ziemie wielecko-obodryckie w drugiej połowie XII w.*, „Przegląd Historyczny”, t. 50, 1959, s. 700 i n.; K. Ślaski, *Zwycięstwo stosunków feudalnych na Pomorzu Zachodnim (1124-1295)*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, Poznań 1969, t. I, cz. 2, s. 63; B. Zientara, *Polityczne i kościelne związki Pomorza Zachodniego z Polską za Bolesława Krzywoustego*, „Przegląd Historyczny”, t. 61, z. 2, 1970, s. 197, 225 i n.; O. Kosmann, *Das unbekannte Ostseeland Selencia und die Anfänge Pommerns*, „Zeitschrift für Ostforschung”, Bd. 20, 1971, s. 663 i n.; G. Labuda, *O stosunkach prawnopublicznych między Polską a Niemcami w połowie XII wieku (Merseburg 1135, Kaina 1146, Krzyszków 1157)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. 25, z. 1, 1973, s. 39-40; K. Maleczyński, *Bolesław III Krzywousty*, (wyd. 2), Wrocław 1975, s. 182 i n.; W. Brüske, *Untersuchungen zur Geschichte des Lutizenbundes*, Münster- Köln 1983, s. 17 i n.; J. Skowronek, M. Tanty, T. Wasilewski, *Historia Słowian Południowych i Zachodnich*, Warszawa 1988, s. 67; J. Spors, *Studia nad wczesnośredniowiecznymi dziejami Pomorza Zachodniego XII - pierwsza połowa XIII wieku*, Słupsk 1988, s. 85 i n.; E. Rymar, *Chocków plemienny i kasztelański do około 1235 roku*, „Przegląd Zachodniopomorski”, t. 33, z. 3-4, 1989, s. 304 i n.; tenże, *Bolesław Krzywousty, trybutariusz i lennik niemiecki z Pomorza i roztocza odrzańskiego (1135)*, [w:] *Historia lux veritatis. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Z. Chmielewskiemu z okazji 60. rocznicy urodzin*, red. R. Gaziński, A. Gut, Szczecin 2003, s. 255 i n.; tenże, *O prawach Królestwa Niemieckiego i Marchii Brandenburskiej do zwierzchnictwa nad całym Pomorzem*, „Roczniki Historyczne”, t. 52, 2006, s. 17 i n.; K. Myśliński, *Polska wobec Słowian Połabskich do końca wieku XII*, Lublin 1993, s. 143 i n.; Z. Boras, *Książęta Pomorza Zachodniego*, Poznań 1996, s. 26-27; A. Turasiewicz, *Dzieje polityczne Obodryców od IX wieku do utraty niepodległości w latach 1160-1164*, Kraków 2004, s. 186.

² Por. P. Czaplewski, *Tytułatura książąt pomorskich do początku XIV wieku*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, t. 15, 1949, s. 50-51; J. Spors, *Studia...*, op. cit., s. 263; E. Rymar, *Rodowód książąt pomorskich*, (wyd. 2), Szczecin 2005, s. 114 (napis na pieczęci Bogusława I).

³ Na temat możliwego zasięgu terytorialnego okręgu grodowego i kasztelanii uznamskiej, jak również pojęcia „ziemia więclawska” (*terra Wanzlou*) obejmującego większość wyspy jednak bez Gnicza i Bukowa w poglądach badaczy, m.in. K. Ślaskiego i L. Leciejewicza, por. J. Spors, *Organizacja kasztelańska na Pomorzu Zachodnim XII-XIII w.*, Słupsk 1991, s. 117-120.

⁴ Por. J. Spors, *Studia...*, op. cit., s. 246 i n. (tamże starsza literatura). Na temat przynależności terytorialnej Tağlimia/Anklam w XIII wieku i po 1295 roku, por. J. M. Piskorski, *Miasta Księstwa Szczecińskiego do połowy XIV wieku*, Warszawa-Poznań 1987, s. 7.

⁵ *Pommersches Urkundenbuch* (dalej: PUB), Bd. I-III, hrsg von R. Klempin, R. Prümers, Stettin 1868 i n.; Bd. I, nr 66 (1175), 70 (1176), 74 (1178), 106 (1187), 170, 171 (1216), 181 (1218), 195 (1219), 235, 256 (1229), 295 (1233), 304, 306 (1234), por. także H. Bollnow, *Burg und Stadt in Pommern bis Beginn des Kolonisationszeit*, „Baltische Studien”, (N. F.), Bd. 38, 1936, s. 86 i n.; tenże, *Studien zur Geschichte der pommerschen Burgen und Städte im 12. und 13. Jahrhundert*, Köln-Graz 1964, s. 58 i n.; J. Spors, *Studia...*, op. cit., s. 354; tenże, *Organizacja kasztelańska...*, op. cit., s. 58, 130.

obszary od Trzebudzic (dziś Tribsees) aż po Wołogoszcz i Szczytno na pewno spotkały się z ogromnym oporem sprawującej wówczas rządu księżnej Anastazji, wdowy po Bogusławie I (zm. 1187) i możnych pomorskich. Skargi Pomorzan dotarły do samego króla Kanuta VI w Wordingborgu na Zelandii. Król obawiał się nowego konfliktu i wybuchu walk, jednak celowo zwlekał z podjęciem decyzji. Na zjeździe w Nyborgu w 1194 roku (według K. Conrada 1193-1202), Kanut oficjalnie ogłosił istniejący spór terytorialny pomiędzy księciem Rugii, a księżną Anastazją i jej możnymi („*Inter dominum Jaromirum et dominum ducissam et Sclavos orientalem discordia versabatur, que terre Walgust et que terre Tribusses attinerent*”)⁶. Strona duńska zmuszona była jednak do pewnych ustępstw na rzecz Pomorza: Wołogoszcz, Bukowo, Lesiany, Szczytno, Chocków i Łosice (Loitz) pozostały pod władzą Pomorzan, natomiast Trzebudzice i Ostrožno jako teren neutralny pod zarządem królewskim, nadany jako lenno Jaromirowi I. Trudno powiedzieć, czy wyrok Kanuta VI został wprowadzony w życie, obszary te w latach 1198 - 1199 dotknęły niszczące najazdy margrabiów brandenburskich prowadzących wojnę z Danią⁷.

Dopiero w latach 1215-1233/36 interesująca nas część Zaodrza, tj. obszar ziemi wołogoskiej, chockowskiej, szczytnieńskiej i lesiańskiej, po stopniowej erozji wpływów duńskich (zwłaszcza po 1227 roku i klęsce Waldemara II pod Bornhöved) także dzięki współpracy politycznej Gryfitów z Askańczykami wróciła pod władzę Pomorza⁸. Pod władzą Rugijczyków pozostały (do pierwszej połowy XIV wieku) Trzebudzice, Bardo (Barth) i Grzymin (Grimmen)⁹. Skądinąd wiadomo z układu zawartego w Cohen - Landin z 1250 roku¹⁰, że połowa ziemi wołogoskiej stała się typowym terytorium przetargowym w tymże roku jako cena za pomoc udzieloną

⁶ PUB, Bd. I, nr 125 [1193-1202]; por. też P. v. Niessen, *Die staatsrechtlichen Verhältnisse in Pommern in den Jahren 1180-1214*, „Baltische Studien”, (N. F.), Bd. 17, 1913, s. 273; J. Osieglowski, *Polityka zewnętrzna Księstwa Rugii (1168-1328)*, Warszawa - Poznań 1975, s. 47- 48; J. Spors, *Studia...*, op. cit., s. 332-335.

⁷ Szerzej na temat wydarzeń politycznych przełomu XII-XIII wieku na Zaodrzu i rywalizacji duńsko-brandenburskiej, por. P. v. Niessen, op. cit., s. 274 i n.; O. Eggert, *Dänisch - wendische Kämpfe in Pommern und Mecklenburg (1157-1200)*, „Baltische Studien”, (N. F.), Bd. 30, 1928, s. 1- 74; K. Myśliński, *Polska a Pomorze Zachodnie po śmierci Krzywoustego*, „Roczniki Historyczne”, t. 17, 1948, s. 31 i n.; G. Labuda, *Pomorze w obronie swej niezawisłości w XII-XVI wieku*, [w:] *Z dziejów wojennych Pomorza Zachodniego*. Cedynia 972 - Siekiery 1945, red. B. Miśkiewicz, Poznań 1972, s. 138; tenże, *Fragmenty dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej*, (wyd. 2), Poznań 2002, s. 323-324; J. Osieglowski, op. cit., s. 67-69; J. Spors, op. cit., s. 335 i n.; E. Rymar, *Wojny na Pomorzu Zachodnim i wojenne czyny Pomorzan poza Pomorzem XII- początek XVII wieku (Kalendarium)*, [w:] *Pomorze militarne XII-XXI wiek*, red. K. Kozłowski, E. Rymar, Szczecin 2004, s. 144-145.

⁸ Na temat odbudowy wpływów Gryfitów na Zaodrzu w latach 1215-1236, por. J. Osieglowski, op. cit., s. 49 i n.; E. Rymar, *Między układem kremmieńskim i landyńskim (1236-1250). Wojna Pomorza Zachodniego z Rugią i Brandenburgią*, „Roczniki Historyczne”, t. 53, 1987, s. 118; E. Rymar, *Chocków plemienny i kasztelański do około 1235 r.*, „Przegląd Zachodniopomorski”, t. IV, 1989, z. 3-4, s. 329 i n.; M. Smoliński, *Polityka zachodnia księcia gdańsko - pomorskiego Świętopełka*, Gdańsk 2000, s. 73-76.

⁹ Por. J. Osieglowski, op. cit., s. 69.

¹⁰ PUB, Bd. I, nr 512, 513 (1250); F. Zickermann, *Das Lehnverhältnis zwischen Brandenburg und Pommern im 13. und 14. Jahrhundert*, „Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte”, Bd. IV, 1891, s. 44-46; P. von Niessen, *Geschichte der Neumark im Zeitalter ihrer Entstehung und Besiedlung*, Landsberg a. W. 1905, s. 81-82; J. Schultze, *Die Mark Brandenburg*, Berlin 1961, Bd. 1, s. 131 i n.; K. Ślaski, *Zwycięstwo stosunków...*, op. cit., s. 141-143; J. Strzelczyk, *Brandenburgia*, Warszawa 1975, s. 50-52; K. Bobowski, *Prawnopaństwowy stosunek Pomorza Zachodniego wobec Brandenburgii na przestrzeni XIII wieku*, [w:] *Niemcy - Polska w średniowieczu*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1986, s. 233; J. Spors, *Studia...*, op. cit., s. 372; E. Rymar, *Między układem...*, op. cit., s. 138; tenże, *Zaprowadzenie lennego zwierzchnictwa brandenburskiego nad księstwem Barnima I zachodniopomorskiego (1232-1235)*, [w:] *Opuscula minora in memoriam Iosepho Spors*, Słupsk 1993, s. 120.

Gryfitom przez margrabiów w walce z Rugijczykami¹¹. Ostatecznie, za cenę odstąpienia większości ziemi wkrzańskiej między Wkrą (Ucker) i Rędowną (Randow) Askańczykom, żądany przez nich wcześniej obszar ziemi wołogoskiej powrócił pod władzę Pomorzan¹². Kwestie związane z burzliwymi wydarzeniami w basenie Morza Bałtyckiego, sytuacją w Cesarstwie i polityką zagraniczną obu ksiąząt były zbieżne w czasie z początkiem napływu obcych osadników i rozwojem kolonizacji niemieckiej.

Istotnym problemem w jakiegokolwiek rekonstrukcji stanu posiadania możnowładztwa i rycerstwa na terenie pomorskiego Zaodrza jest bardzo niewielka ilość zachowanych dokumentów z czasów XII i początku XIII wieku. Niektóre z informacji mają charakter typowo pośredni, niekiedy znana jest osoba posiadacza dóbr, ale już pewnym problemem jest dokładna datacja i lokalizacja niektórych wsi.

OBSZARY W DOLNYM BIEGU PIANY - WYSPA UZNAM, HRABSTWO CHOCKOWA, ZIEMIA ŁOSICKA, WOŁOGOSKA I LESIAŃSKA NA POCZĄTKU XIII WIEKU I ZA PANOWANIA WARCISŁAWA III, BARNIMA I I BOGUSŁAWA IV

Jak już wspomniano wyżej, informacje na temat posiadaczy dóbr w omawianej części Księstwa Pomorskiego są do początku XIII wieku bardzo skąpe. Trochę więcej wiadomości źródłowych pochodzi z obszaru wyspy Uznam. O jakichś właścicielach ziemskich (*heredes*) - Czyrnku (Tirnik), Radoszu Gołąbiewicu i Wojciechu mających swe dobra na Uznamiu wiadomo z dokumentu księcia Bogusława II wystawionego, dla premonstratensów w lutym 1218 roku¹³. Możliwe, że chodzi tu o miejscowości: Wątków/Witków (Watkow, dziś Klosterberg) i Grobię (Grobe) i jakiś obszar figurujący jako *Tzirkewist*¹⁴.

Hinricus de Chmez według Edwarda Rymara to postać możnego posiadającego miejscowość Bukowo i najprawdopodobniej Gnicz na Uznamiu (obecnie północno-zachodnia część wyspy), tożsama również z kasztelanem uznamskim Henrykiem znanym z lat 1183/1187 - 1224/1228¹⁵.

Jakiś bardzo potężny, lokalny dynasta słowiański (*princeps*) z Chockowa-Misław/Mścisław, znany był już w czasach wyprawy misyjnej Ottona z Bambergu

¹¹ E. Rymar, *Między układem...*, op. cit. s. 137-138.

¹² Ibidem, s. 138-139.

¹³ PUB, Bd. I, nr 181 (1218); por. też H. Bollnow, *Studien...*, op. cit., s. 121; E. Rymar, *Zjazd w Kamieniu Pomorskim 1219 r. Świętoborzyce w ziemi chockowskiej i kołobrzeskiej*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. XXII, 1976, s. 128-130; D. Wybranowski, *Rola polityczna możnowładztwa i rycerstwa w czasach regencji księżnych Ingardy i Mirosławy w latach 1220-1227. Przyczynek do dziejów Pomorza w czasach zwierzchności duńskiej w pierwszej połowie XIII wieku*, „Przegląd Zachodniopomorski”, t. XVIII, z. 1, 2003, s. 10.

¹⁴ Na temat „*Tzirkewist*” i związku w poglądach dawniejszych badaczy z kasztelanem kołobrzeskim Czyrnkiem oraz opozycji D. Wybranowskiego w tej sprawie, por. tegoż, *Rola polityczna...*, op. cit., s. 10-11.

¹⁵ E. Rymar, *Henryk Przysławic z ksiąząt obodrzyckich, kasztelan uznamski z przełomu XII i XIII wieku*, „Przegląd Zachodniopomorski”, t. I, z. 3, 1986, s. 99-103, 112 (tamże o identyfikacji wspomnianego możnego i poglądach historyków na jego temat oraz różnych lokalizacjach miejscowości „*Chmez*”) oraz o możliwym pokrewieństwie z księciem Henrykiem Przysławicem (Przybysławicem) obodrzyckim. Przeciw łączeniu kasztelana uznamskiego Henryka z obecnym w 1208 roku na zjeździe w brandenburskim Hobolinie (Havelbergu) możnym słowiańskim Henryku Przysławicu (Prizslaviz) i poglądom E. Rymara, por. J. Spors, *Studia...*, op. cit., s. 329-329.

(1128)¹⁶. Wspomniani źródłowo możni z Chockowa - Przyba i kasztelan Jarogniew zostali wymienieni na dokumentach z lat 1175-1187¹⁷. Być może ze wspomnianym kasztelanem można wiązać też wieś Jarogniew (Jargenow), na temat której mówi dokument nadający ją premonstratensom uznamskim (1219/20), a wystawiony przez księżnę Ingardę, żonę Kazimierza II¹⁸. Świadectwem kontroli politycznej Gryfitów nad terytorium chockowskim po 1215 roku jest obecność na kilku dokumentach z 1216 roku kasztelana Bartosza, łączonego przez E. Rymara z Bartłomiejem Świętoborzycem, przedstawiciela potężnego rodu spokrewnionego z dynastią Gryfitów posiadającego swe dobra w okolicach Szczecina i jeziora Miedwie¹⁹. O kilku wsiach położonych koło Chockowa i obecnej Gryfii - Dzierzkowie (dziś Dersekow koło Gryfii) i Maleszycach (*Malescice* - niezidentyfikowana) i ich właścicielu - Warcisławie Świętoborzycu (najprawdopodobniej także Świętoborzycu) wiadomo z dokumentu Kazimierza II zawierającego nadanie obu dla Eldeny, a wystawionego według Klausu Conrada pomiędzy 4 sierpnia 1218, a 1220 rokiem²⁰.

Od lat 30. XIII wieku na teren tej części księstwa uznamsko-szczecińskiego i pogranicza z dymińskim napłynęła dość duża grupa rycerstwa i ministeriałów pochodzących głównie z obszaru Dolnej Saksonii, Westfalii, Holsztynu i Meklemburgii oraz Brandenburgii. Dla części z nich pobyt na dworze Barnima I, a potem Bogusława IV okazał się być jedynie czasowym, nie wszyscy zrobili tam spektakularne kariery, niektórzy jednak zapoczątkowali swą trwałą obecność na Pomorzu na wieki. Znalazło to także odbicie w działalności kolonizacyjnej i osadniczej przybyszów. Po wiekach, pisał o tym w swej kronice Tomasz Kantzow, który zamieścił też informację o wzniesieniu na miejscu zniszczonego Groźwina miasta Tąglim²¹.

Wśród rodów, których działalność kolonizacyjna w tej części pomorskiego Zaodrza znalazła wiadomości źródłowe można wspomnieć hrabiów von Salzwedel z Chockowa, panów z Łosic, von Behrów, von der Ostenów, Schwerinów, Lepelów, Kröpelinów, Lukerów, Görke, Santzów/ Sanitzów, Rahmelów i Neuenkirchenów.

¹⁶ T. i R. Kiersnowscy, *Życie codzienne na Pomorzu wczesnośredniowiecznym*, Warszawa 1970, s. 32; E. Rymar, *Chocków plemienny...*, op. cit., s. 305-306; D. Wybranowski, *Geneza i podstawy gospodarcze rycerstwa Pomorza Zachodniego do początku XIII wieku*, [w:] *Pomorze militarne XII-XXI wiek*, red. K. Kozłowski, W. Wróblewski, Szczecin 2006, s. 183.

¹⁷ PUB, Bd. I, nr 66 (1175), 70, 71(1176), 102 (1186), 106 (1187); por. E. Rymar, *Chocków plemienny...*, op. cit., s. 331.

¹⁸ PUB, Bd. I, nr 200 (1219-1220). Po raz kolejny wiadomo o niej źródłowo podczas pobytu w Uznamiu w 1265 roku Barnima I, który nadał premonstratensom niższe sądownictwo w Jarogniewie (PUB, Bd. II, nr 783).

¹⁹ PUB, Bd. I, nr 170, 171 (1216).

²⁰ PUB, Bd. I, nr 190 (1218-1220); por. także T. Pyl, *Geschichte der Cistertienkloster Eldena*, Greifswald 1880- 81, s. 265; E. Rymar, *Zjazd...*, op. cit., s. 138; tenże: *Chocków plemienny...*, op. cit., s. 331; tenże, *Rodowód...*, op. cit., s. 179-180.

²¹ T. Kantzow, *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku* (dalej Kantzow), red. T. Białecki, E. Rymar, przekład K. Gołda, Szczecin 2005, s. 294-295: „Každy tedy, kto się lękał wojny (Danii z książętami Niemiec północnych)- nie wiedząc jak długo może ona potrwać i jak się tedy zakończy, i wołąc żyć w spokoju na tutejsze (tj. Rugii i Pomorza) się udawał ziemię, czy to ze szlachty będąc, czy z mieszczan lub chłopstwa, tak że gromadami przybywali, osobliwie zaś z miasta i kraju Brunszwik oraz z lüneburskiej ziemi - o czym i język jeszcze zaświadcza. Przyszło tu bowiem szlachty wiele, spośród niej niektórzy i dziś (tj. w I połowie XVI wieku) są u nas i zaci, jako to Platenowie, Ramelowie, Blankenburgowie, Münchhausenowie, Heydenowie, Lanckenowie, von der Leine, Winterfeldowie, Hornowie. Tej to szlachcie darowali książęta tu i ówdzie grunta opustoszałe, szlachta zaś, saskie chłopstwo na nie sprowadziwszy, dwory budowała i wsie, ugory karczowała i uprawiała, ziemię do rodzenia zmuszając [...] Wzniesli tedy Sasi w lat niewiele następujące miasta na Pomorzu Przednim - [...] Tąglim [Anklam] w miejsce zburzonego Groźwina [Groswin]”.

Bardzo istotną rolę odgrywało pogranicze pomiędzy rzeczką Ryck, Schwinge, późniejszą Gryfią, obszarem hrabstwa Chockowa, dobrami klasztoru cystersów z Eldeny i terytorium księstwa Rugii - na tym tle powstawały też różnego rodzaju większe i mniejsze zatargi terytorialne między cystersami, a ich sąsiadami²². U schyłku lat 40. widać w tej części księstwa Warcisława III na styku terytorialnym z księstwem Barnima I dość intensywną działalność lokacyjną osieków (*hagenów*) prowadzoną najprawdopodobniej także przez napływowe rycerstwo, a szczególnie wsi takich jak Friedrichshagen, Jonashagen, Bernardeshagen, Bartholomeushagen, Johanneshagen, Reinbernshagen, Boltoshagen, które należały do cystersów eldeńskich, o czym informuje dokument konfirmacyjny księcia wydany w listopadzie 1248 r.²³. Wieś Friedrichshagen jak wskazuje nazwa została lokowana przez Fryderyka (być może von der Ostena). Wcześniejsza nazwa wsi Hinrichshagen od 1250 roku uległa zmianie na Marquardeshagen²⁴. O jakichś posiadłościach w rękach rycerstwa, w tym najpewniej też Fryderyka von der Ostena wiadomo w sposób pośredni w 1249 roku ze wspomnianego układu zawartego pomiędzy Eldeną, a hrabią Janem I z Chockowa przy pośrednictwie jego wasali - Henryka von Behra i Fryderyka von der Ostena w sprawie leżących tam spornych obszarów lasu²⁵. Także w 1249 roku wiadomo o wsi Busdorf (dziś Behrenhoff) i obecności tamże Teodoryka von Behra, który zawarł z proboszczem Teodorykiem układ, o czym wspomina dokument biskupa Wilhelma I dotyczący dziesięcin ze wsi²⁶. Ogromną rolę w zmianie struktury osadniczej tego obszaru odegrała także podjęta w latach 1248-1250 przez Warcisława III lokacja Gryfii, która przyciągnęła wielu nowych kolonistów²⁷.

Dzieło kolonizacji rycerskiej na Zaodrzu podjął także w tej części księstwa szczecińsko-uznamskiego wspomniany Barnim I. Przykładem tej polityki było utworzenie około 1235 roku hrabstwa chockowskiego jako obszaru o charakterze dominialnym, rządzonego przez Jakse I von Salzwedela i jego krewnych, które także

²² Przykładowo, w zatarg o las leżący pomiędzy Eldeną i Chockowem popadli z cystersami hrabiowie von Salzwedel. Po procesie z 1249 roku Jan I zrezygnował ze swych roszczeń wobec klasztoru (PUB, Bd. I, nr 491). Syn Detleva von Gadebuscha z Łosic - Werner w czerwcu tegoż roku zrzekł się zajętych uprzednio wsi: Sobieszewo, Paniczewo i Grzybinów, uzyskał je jednak już jako lenno (PUB, Bd. I, nr 500). Podobnie w 1249 roku porozumienie w sprawie granic między wsiami Dietrichshagen i Güst zawarł po jakimś wcześniejszym, bliżej nieznanym konflikcie z Eldeną rycerz von Behr (PUB, Bd. I, nr 485a). Porozumienie z klasztorem w sprawie zajętej przez siebie wsi Listno/Leszczno (Leist nad jeziorem Koos) zawarł także w 1249 roku Dobiesław, syn Barnuty z Chrostowa (Gristow). Tenże można odstąpił od roszczeń w sprawie dóbr nadanych Eldenie przez księcia Jaromira I rugijskiego po rzekę Eldenę i tych leżących na wyspie Kostno (Koos) - por. PUB, Bd. I, nr 501. Porozumienie z cystersami zmuszony był zawrzeć w końcu lat 40. także sam Warcisław III, który potrzebował terenów klasztornych pod lokację Gryfii (PUB, Bd. I, nr 492 (1249)), którą uzyskał jako lenno klasztorne. Por też E. Rymar, *Między układem...*, op. cit., s. 137. Patrz też mapa okolic Gryfii i obszarów między Ryck, a Schwinge zamieszczona w „Pomeranii”, por. tamże, s. 326.

²³ PUB, Bd. I, nr 478 (1248). O kwestii kolonizacji w dobrach Eldeny i na terenie hrabstwa chockowskiego, także D. Wybranowski, *Osadnictwo rycerskie i kolonizacja wiejska na obszarach dorzecza górnej Piany i ziemi dyمیńskiej na przestrzeni XIII wieku*, Dzieje wsi pomorskiej, t. VI, red. A. Chludziński, R. Gaziński, Dygowo-Szczecin-Pruszcz Gdański 2007, s. 33-46.

²⁴ W. v. Sommerfeld, *Geschichte der Germanisierung des Herzogtums Pommern oder Slavien bis zum Ablauf des 13. Jahrhunderts*, Leipzig 1896, s. 199; J. M. Piskorski, *Kolonizacja wiejska Pomorza Zachodniego w XIII i w początkach XIV wieku na tle procesów osadniczych w średniowiecznej Europie*, (wyd. 2), Poznań 2005, s. 197.

²⁵ PUB, Bd. I, nr 491 (1249); H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern*, Bd. I, Stettin 1924, s. 263; E. Rymar, *Między układem...*, op. cit., s. 137.

²⁶ PUB, Bd. I, nr 490 (1249).

²⁷ Kantzow, s. 325 (tamże informacja E. Rymara w przyp. 158 na temat początków miasta i roli cystersów eldeńskich oraz książąt rugijskich po 1207 roku), a także przejęciu kontroli politycznej przez Barnima I po 1264 roku).

było istotnym elementem wspólnej zapewne kontroli obu Gryfitów nad tą częścią Zaodrza²⁸. Wspomniani możni stali się na dość długo strażnikami interesów książąt i najprawdopodobniej sami także podejmowali działalność lokacyjną wsi. O należącej do nich wsi Johanneshagen leżącej nad rzeczką Kamieniec (*Camenez*) koło Gryfi, w której 2 łany posiadali także cystersi wiadomo ze wspomnianego wyżej dokumentu konfirmacyjnego Wacława III z 1248 roku. Warto też dodać, że wspomniane w tejże konfirmacji wsie Sobieszów (*Zobizogh*, dziś Subzów), Paniczów (*Panzogh*, obecnie Pansów) i Grzybinów (*Gribinogh*, Griebenów) położone niedaleko rzeki Schwinge widnieją na dokumencie ugody kończącej spór, zawartym w listopadzie 1249 roku pomiędzy Wernerem von Gadebusch z Łosic, jego bratem Henrykiem, ich wasalami, a klasztorem eldeńskim²⁹.

Hrabia Jaksa II von Salzwedel, prawdopodobny syn Jana I za panowania Bogusława IV stał się jednym z najbardziej wpływowych możnych państwa, samo położenie hrabstwa wymagało prowadzenia szczególnie delikatnej i wyważonej polityki wobec Gryfitów, ale też i swych sąsiadów - książąt Rugii, panów z Chrostowa (Gristow), klasztoru z Eldeny i okolicznego rycerstwa³⁰.

W omawianym okresie XIII w. posiadłości hrabiów są dość słabo widoczne źródłowo. Od 1251-1252 roku popadli oni w wieloletni spór z mnichami uznamskimi o wieś Składkowice (Schlatkow), który został rozstrzygnięty dopiero w końcu lat 90.³¹ W 1288 Jaksa nadał cystersom z Eldeny pograniczną wieś Weitenhagen³².

Jednym z pierwszych dokumentów z lat 40. XIII wieku wydanych na terenie księstwa szczecińsko-uznamskiego, a wspominającym o dobrach rycerskich na interesującym nas obszarze był dyplom Barnima wystawiony w 1243 roku w Stołpie n. Pianą, a poświadczający nadanie ziemskie dla premonstratensów dokonane przez rycerzy: Hermana „Szowę” i jego krewnego Degenharda oraz Mateusza z Trzeźnicy (*Tristensa*, dziś Strettensee) na terenie ziemi groźwińskiej. Owa donacja została dokonana we wsi Osieki (Wusseken)³³. Z połowy lat 50. XIII wieku pochodzą pierwsze informacje o obecności rycerstwa niemieckiego na obszarach koło Tałgimia i w ziemi lesiańskiej (Lassan) oraz na Uznamiu. W 1254 roku niektórzy przybysze mieli już w swych rękach całkiem spore dobra ziemskie. Przykładem w tej mierze może być rycerz Adam (Tammo) von Santz (Santzen lub Sanitz), który dzięki zezwoleniu obu Gryfitów wydanym podczas pobytu w Wołogoszczu w 1254 roku, uzyskał od klasztoru uznamskiego wieś Składkowice (Schlatkow), będącą od pewnego czasu, jak wyżej wspomniano, przedmiotem sporu z hrabiami

²⁸ E. Rymar, *Wójtowie von Salzwedel i hrabiowie Chockowa oraz ich pokrewieństwo z dynastią Gryfitów pomorskich*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. XXVII, 1981, s. 24-242; tenże, *Rodowód...*, op. cit., s. 139-142; R. Benl, *Die Gestaltung der Bodenrechtsverhältnisse in Pommern vom 12. bis zum 14. Jahrhundert*, Köln - Wien 1968, s. 43.

²⁹ PUB, Bd. I, nr 500 (1249). Być może cystersi próbowali wejść nieprawnie w posiadanie spornych wsi - patrz w tym względzie dokument wydany w listopadzie 1249 roku przez Wacława III, Wenera von Gadebuscha i Barnima I w Łosicach nadający Sobieszewo, Paniczów i Grzybinów klasztorowi, a określony przez Klausa Conrada jako nieprawdziwy, por. PUB, Bd. I, nr 477 (1249).

³⁰ D. Wybranowski, *Rola polityczna hrabiów Chockowa na Pomorzu Zachodnim w latach 1279-1307*, „Przegląd Zachodniopomorski”, t.15, z. 4, 2000, s. 9 i n.

³¹ PUB, Bd. I, nr 562 (1253), Bd. II, nr 596 (1254), Bd. III, nr 1837 (1297-1298); por. także E. Rymar, *Rodowód...*, op. cit., s. 142.

³² PUB, Bd. III, nr 1484 (1288).

³³ PUB, Bd. I, nr 413 (1243).

chockowskimi³⁴. W dokumencie mowa jest także o kilku innych wsiach jakie rycerz wcześniej otrzymał w lenno od książąt: Jelencin/Jelęcín (Gellentín na półd. – zach. od miasta Uznam), Nieprzemín (Neppermin koło jeziora Smolne/Schmollen See, także na Uznamiu), Żałęcín (Sallentyn), Stobno (Stoben) i Porzeczce (Preetz)³⁵.

O innych posiadłościach rodu von Santz(en) wiadomo ponad 20 lat później. Była to wieś Tuchowo (Tuchow), którą następnie kupili mieszczanie z Tąglimia od rycerzy Hermana, Jana i Henryka (sprawującego urząd marszałka dworu książęcego). Wiadomo o tym fakcie z konfirmacji Barnima I wydanej w końcu marca 1275 roku we Wkryujściu³⁶. Rycerz Henryk odstąpił mieszczanom także prawa do dziesięcin nie tylko z Tuchowa, ale i innej wsi- Gniewoszyna (Gnevezin), o czym poinformował opat ze Stołpia w osobnym piśmie z 1276 roku³⁷. O dość interesującym nadaniu dla marszałka Henryka i jego żony Zofii wiadomo z dokumentu Bogusława IV z maja 1281 roku na podstawie którego uzyskano informację, że rycerz i jego małżonka otrzymali jako dożywocie od cysterek wieś Golęcino (Frauendorf, obecnie dzielnica Szczecina) i 30 łanów³⁸.

O jeszcze jednej posiadłości Santzów/enów koło Lesian wiadomo w sposób pośredni w 1291 roku. Była nią wieś Pulow, która była dzielona z Janem zwanym Plote (Plötzen?). 25 lipca, syn Henryka, imieniem Herman, wraz ze wspomnianym Janem ufundowali ołtarz w Lesianach w intencji zmarłego w 1285 roku Henryka. Na utrzymanie owego ołtarza przeznaczili obaj 5,5 łana w Pulow³⁹.

Na terenie ziemi lesiańskiej swe pierwsze nadania otrzymał także ród von Rahmel. Ich pierwszą posiadłością była wieś „*Rauene*” (od „Raven”- kruk?), o której wspomina dokument Barnima I z 1256 roku dotyczący zamiany rzeczonyj wsi na miejscowość Benz na Uznamiu dokonaną między panią Gerburgą, wdową po rycerzu Herbercie v. Rahmelu wywodzącym się z Dolnej Saksonii, a premonstratensami uznamskimi⁴⁰. O innej wsi, Ramszewo (*Ramesow* w ziemi sitneńskiej) i 12 łanach pozostających w rękach syna Herberta, Jana wspomina dokument Barnima I z roku 1269. Rycerz wyzbył się wówczas wspomnianej posiadłości sprzedając ją za 510 grzywnien lubeckich na rzecz kościoła w Lubece⁴¹. Rodzina von Rahmel za sprawą rycerza Jana i jego potomków na przestrzeni XIII wieku uzyskała spore dobra na terenie ziem kołobrzeskiej i koszalińskiej⁴².

Kilka rodów rycerskich jest widocznych także na obszarach wokół Tąglimia i Wołogoszczy. Od 1251 roku znany jest rycerz Gerard von Lepel, który uzyskał jakieś

³⁴ PUB, Bd. II, nr 596 (1254).

³⁵ R. Benl, op. cit., s. 152.

³⁶ Ibidem, nr 1008 (1275).

³⁷ Ibidem, nr 1036 (1276).

³⁸ Ibidem, nr 1203 (1281); por. także D. Wybranowski, *Powstanie i rozwój własności rycerskiej na obszarze Szczecina i jego okolic do końca XIII wieku*, [w:] Monumenta manent, red. A. Makowski, E. Włodarczyk, Szczecin 2003, s. 111; B. Popielas-Szultka, *Klasztory cysterek na Pomorzu Zachodnim w średniowieczu*, Słupsk 2006, s. 45.

³⁹ PUB, Bd. III, nr 1590 (1291).

⁴⁰ PUB, Bd. II, nr 630 (1256); por. też R. Benl, op. cit., s. 235- 236; J. Spors, *Studia...*, op. cit., s. 355.

⁴¹ Ibidem, nr 894 (1269).

⁴² Na temat początków rodu von Rahmel na Pomorzu i jego działalności i posiadłościach na terenie ziemi kołobrzeskiej i koszalińskiej szerzej por. D. Wybranowski, *Początki świeckiego kręgu wasali biskupa kamieńskiego Hermana von Gleichena (1251- 1288/89) na tle jego działalności politycznej i kolonizacyjnej. Przyczynek do dziejów państwa biskupiego w XIII wieku, cz. 1 (1251- 1274)*, [w:] Biskupi, lennicy, żeglarze. Gdańskie studia z dziejów średniowiecza, nr 9, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2003, s. 337- 338 (tamże wcześniejsza literatura).

nadania ziemskie od Barnima I, być może na obszarze półwyspu Lipa (Liepe)⁴³. O pierwszej znanej źródłowo posiadłości należącej do tego rodu wiadomo dowodnie z dokumentu Wenera Lepela z lutego 1298 roku zawartego w Wołogoszczy, a nadającego dochody z dziesięcin ze wsi Więcomino/Vencemin (lokalizowana koło Freest na północ od Wołogoszczy, potem opustoszała) rycerzowi Wulfoldowi von Belowowi⁴⁴.

Także od roku 1251 widoczny jest źródłowo Rudolf von Neuenkirchen, jeden z kluczowych przedstawicieli rycerstwa księstwa szczecińsko-uznamskiego (po raz ostatni wspomniany w 1295 roku), a którego rodzina uzyskała takie wsie jak Bukoszowice (Bugewitz), Buszewo (Busow), Rozbark (*Rosebarch*, potem zaginiona)⁴⁵. W przypadku Buszewa, rycerze von Neuenkirchen dzielili ją z mocy nadania Barnima I po połowie z klasztorem ze Stołpia nad Pianą, którego zapewne byli także lennikami⁴⁶. 27 X 1295 roku giermek Henning Neuenkirchen z Bugewitz, syn Rudolfa zgłosił pretensje w sprawie rozgraniczenia pomiędzy Bugewitz, a obszarem należącej do Tąglimia wsi Rosenhagen - granicą miały być rzeczki *Svartebeke* (Schwarzer Bach) i *Smerleke*⁴⁷.

W 1256 roku został odnotowany po raz pierwszy jako landwójt Tąglimia, Jan von Manteuffel, pierwszy znany źródłowo członek tego bardzo znanego w późniejszych stuleciach rodu⁴⁸. Nie są jednak znane źródłowo jakiegokolwiek jego posiadłości na tym obszarze, ani jego uposażenie ziemskie jako landwójta.

Stosunkowo liczne posiadłości wiejskie rycerstwa, tak niemieckiego, jak i słowiańskiego znajdowały się na terenie wyspy Uznam. Przed 1256 rokiem wieś Buszyn (Bossin) znalazła się w ręku meklemburskiego rycerza Wilhelma von Kröpelina, który wymienił ją następnie z klasztorem z Uznamia na wieś Krakowo (Krokow)⁴⁹. Z uwagi na liczbę wsi, spośród rycerstwa napływowego chyba najbardziej istotną rolę kolonizacyjną i osadniczą odegrał meklemburski ród von Schwerinów⁵⁰. Jako pierwsi na Pomorzu znaleźli się Gerard, Oldag, Henryk i Werner. Najstarszy z nich, Gerard (przed 1251-1308) został odnotowany wśród świadków układu Warcisława III i Barnima I z Lubeką w końcu sierpnia 1251 roku zawartego w Wismarze⁵¹. Od książąt uzyskał w lenno leżące na Uznamiu wsie Mały Stołp/

⁴³ PUB, Bd. I, nr 542 (1251).

⁴⁴ PUB, Bd. III, nr 1836 (1298).

⁴⁵ PUB, Bd. I, nr 527 (1251). O wsiach Busow i Rosebarch wiadomo z dokumentu układu z 1288 roku (bez daty dziennej) sprzedaży dziesięcin ze wspomnianych wsi przez klasztor ze Stołpia n. Pianą dla Neuenkirchenów (PUB, Bd. III, nr 1487).

⁴⁶ PUB, Bd. II, nr 1087 (1278).

⁴⁷ PUB, Bd. III, nr 1742 (1295). Wieś Rosenhagen wraz z prawem sędziowskim została nadana Tąglimiowi przez Bogusława IV za zgodą juniorów, Barnima II i Otto I według datacji R. Prümersa 31 grudnia 1282 roku (PUB, Bd. III, nr 1246).

⁴⁸ PUB, Bd. II, nr 631 (1256); por. także ostatnio E. Rymar, *Manteufflowie pomorscy z XIII - XIV wieku*, [w:] Komturzy, rajcy, żupani, Studia z dziejów średniowiecza, red. B. Śliwiński, Malbork 2005, s. 321 i n. (tamże inna literatura problemu).

⁴⁹ PUB, Bd. II, nr 631 (1256).

⁵⁰ Na temat pochodzenia rodu i jego działalność w świetle dokumentów, por. L. Gollmert, W. v. Schwerin, L.v. Schwerin, *Geschichte des Geschlechts von Schwerin*, Berlin 1878, Bd. I- II.

⁵¹ PUB, Bd. I, nr 540 (1251); por. też D. Lucht, *Die Aussenpolitik Herzog Barnims I. von Pommern*, „Baltische Studien“, (N. F.), Bd. 51, 1965, s. 31.

Słupsk (*parvus Stolp*, dziś Stolpe)⁵² i Klony (Clüne) oraz część Kachlina/Chachlina (Kachlin). Natomiast służąc premonstratensom uznamskim uzyskał od nich jako lennik Kaczków (Kätschow) i dwór Radzimice („*Reddimitse*”) lokowany przez R. Klempina w Dewichow⁵³.

Równie szybko rozwijała się kariera średniego brata, Oldaga. W 1256 roku brał udział obok Gerarda i innych rycerzy w nadaniu Barnima dla Uznamia jako zwykły giermek, lecz już w 1258 roku uzyskał urząd landwójta w Țąglimiu. W 1262 roku jest widoczny już jako pasowany rycerz. Wraz z najmłodszym bratem Wernerem posiadał do 1258 roku wsie Radzieszowo („*Redessowe*” obecnie Reetzow) i Lubieńce („*Lubenze*”, obecnie Lübomitz). Jednak w tymże roku sprzedał je wraz z połową dochodów z dziesięcin (Lubieńce) i całością dziesięciny (Radzieszowo) premonstratensom za sumę 160 grzywien srebra⁵⁴. Na tym samym dokumencie dotyczącym sprzedaży wymienionych wsi znalazła się też informacja o sprzedaży przez rycerza (Herborda) Lukera wsi Rościczin (Roscetin) za sumę 20 grzywien. Jako lennik klasztoru, rycerz Oldag lokował wieś Oldageshagen (obecnie Altwigshagen, położoną między Țąglimiem, a Wkryujściem - Ueckermünde). Werner był w roku 1258 giermkim, pas rycerski uzyskał w 1269 roku. Wszyscy von Schwerinowie, a zwłaszcza Oldag i Werner niejednokrotnie byli widoczni w czynnościach prawnych Barnima I, a potem służyli także Bogusławowi IV⁵⁵. Dobra na Uznamiu posiadał także rycerz Ryszard, który zapewne od wsi Górka (Görke) znajdującej się koło dworu Lutybóg (Lutebog) przyjął swe nazwisko⁵⁶. Znany jest z różnych czynności prawnych Barnima I i Bogusława IV z lat 1273-1279, w 1278 roku widnieje we Wkryujściu z tytułem landwójta⁵⁷. Być może odbiciem jego działalności lokacyjnej jest obecna miejscowość Görke między Wkryujściem a Țąglimiem.

O ile na dworze szczecińskim od końca lat trzydziestych widoczna jest liczebna supremacja rycerstwa niemieckiego, o tyle Słowianie wciąż byli liczni na Uznamiu i w okolicach Țąglimia. Znane są źródłowo posiadłości tamtejszego autochtonicznego rycerstwa. Przykładem w tej mierze może być rycerz Witosław z Białego Dębu (*Byaldedamb*, dziś Balm), który sprzedał w 1267 roku klasztorowi uznamskiemu wieś

⁵² Na temat lokalizacji tej miejscowości nad Pianą (Stolp a. Peene) i propozycjach starszych badaczy (m.in. R. Klempina), por. G. Labuda, *Marginalne uwagi o dziejach Pomorza Sławięńsko-Słupskiego w XII i XIII wieku*, „Zapiski Historyczne”, t. 42, z. 1, 1977, s. 92-93. Za umieszczeniem tej miejscowości na terenie wyspy Uznam zdecydowanie opowiadał się J. Spors, por. tegoż: *Jeszcze o dziejach Pomorza Sławięńsko - Słupskiego w XII i pierwszej połowie XIII wieku*, „Rocznik Gdański”, t. 40, z. 1, 1980, s. 25; tenże, *Organizacja kasztelańska...*, op. cit., s. 120.

⁵³ Por. obszerny komentarz Roberta Klempina na temat von Schwerinów zamieszczony w I tomie „Pommersches Urkundenbuch”, s. 289-290.

⁵⁴ PUB, Bd. II, nr 859 (1258).

⁵⁵ R. Benl, op. cit., s. 238 i n.; D. Wybranowski, *Udział rycerstwa w konflikcie Bogusława IV z juniorami w latach 1294 - 1295. Przyczynek do układów podziałowych księstwa zachodniopomorskiego w 1295 roku*, „Przegląd Zachodniopomorski”, t. 15, z. 3, 2000, s. 29-32 (tamże o podjętej przez Rudolfa Benla kwestii przejścia przez von Schwerinów do 1299 (?) kontroli nad Lesianami).

⁵⁶ PUB, Bd. I, nr 365 (1239); tamże obszerny komentarz krytyczny Roberta Klempina na temat dokumentu Barnima I z 29 III 1239 roku nadającego klasztorowi uznamskiemu dwór Lutebog, wsie Górki i Kuczewo/ Kuców (Kutzow), a określonego przez tego badacza jako nieprawdziwy, czy fałszyfikat. Ciekawe informacje na temat topografii, dóbr poszczególnych klasztorów (tu samego Uznamia, Podęglowi/Pudagli i Grobi) oraz zasiedlenia rycerskiego Uznamia. Ostatnio na temat geografii Uznamia i nazewnictwa, por. opis według hasła w *Słowniku Starożytności Sławięńskich* autorstwa L. Leciejewicza przytoczony w najnowszej redakcji „Pomeranii” (por. Kantzow, s. 286-287).

⁵⁷ PUB, Bd. II, nr 979 (1273), 980 (1273), 1023 (1275), 1051 (1277), 1055 (1277), 1059 (1277), 1080 (1278), 1081 (1278), 1083 (1278), 1087 (1278), 1128 (1279).

Łowicz (Lowitz), a także ród Kamyków (późniejsi von Kameke), którzy nazwisko swe przyjęli od rodowej wsi Kamyk⁵⁸. W części wschodniej wyspy u ujścia rzeki Świny swe posiadłości w postaci wsi Karsibór (koło Świnoujścia) i Gardziec/Grodziszcze (dziś Garz) miał ród Żabikowiców, których głowa i senior - Żabik sprzedał je najprawdopodobniej bez porozumienia z synami w 1242 roku na rzecz klasztoru z Dargunia⁵⁹. Odstąpienie wsi mnichom przez ojca stało się w latach następnych powodem do wieloletniego sporu w jaki weszli synowie, Jan i Barchil Żabikowice, który został rozstrzygnięty dopiero w 1282 roku w zamian za gratyfikację finansową w postaci 80 grzywien srebra⁶⁰. O wsi Ukrzyce (Ueckeritz) leżącej w części północno - środkowej Uznamia wiadomo źródłowo w roku 1292. Wspomniana miejscowość była w posiadaniu jakiegoś „małego Ciesława” („*parvus Tezlaus*”), o czym wiadomo z dokumentu nadania Bogusława IV dla premonstratensów⁶¹. Ciekawym przypadkiem był rycerz uznamski Więclaw/Wieńczyśław (*Wiceslaus, Venceslaus, Venziko*), świadek licznych czynności prawnych Barnima I z lat 40., 50. i 60. XIII wieku⁶². Niestety, mimo dość wysokiej pozycji, jaką zapewne zajmował na Uznamiu i na dworze książęcym jego posiadłości nie znalazły żadnego odbicia w dokumentach.

O obecności i posiadłościach rodu von Scholentin na terenie ziemi lesiańskiej świadczy m.in. dokument Barnima I wydany w 1274 roku, a dotyczący darowizny w wysokości 6 grzywien z dochodów w Lassanscher Wasser, uprzednio posiadanej jako lenno przez rycerza Jana Scholentina na rzecz szpitala św. Ducha w Tałlimiu⁶³.

Działalność rodu von Behr dotycząca jego dóbr jest dość dobrze znana na przestrzeni lat 70. i 80. XIII wieku ze stosunkowo dużej grupy dokumentów. Rycerze cieszyli się łaską Gryfitów, o czym świadczą wydane dla nich we wrześniu 1275 roku przywileje w sprawie ich posiadłości (nie wymienione w tekstach dyplomów) oraz płatności bedy⁶⁴. Czasowo uzyskali także nadania na wschód od Odry. Do lat 1279-1280 władali oni miastem Pełczyce (Bernstein), a od 1277 także Dobrą Nowogardzką. Na stałe jednak byli związani z okolicami Gryfii. W roku 1280 rycerz Lippold II dokonał zakupu 2 łanów w Dietrichshagen⁶⁵. Od tej pory członkowie rodu na dłuższy czas zajęli się swymi posiadłościami na terenie Zaodrza, tym bardziej, że najprawdopodobniej w 1284 roku Henryk von Behr zmuszony był ustąpić z Dobrej,

⁵⁸ PUB, Bd. II, nr 742 (1263), 841 (1267). O osobie Witosława i obecności Kamyków na terenie Uznamia ostatnio por. D. Wybranowski, *Ucieczka czy migracja? Jeszcze raz na temat „ucieczki” zachodniopomorskich możnych i rycerstwa na Pomorze Gdańskie od pierwszej połowy XIII wieku*, „Przegląd Zachodniopomorski”, t. 21, z. 4, 2006, s. 161 (tamże starsza literatura problemu).

⁵⁹ Na temat Żabikowiców i ich praw do wspomnianych wyżej wsi, por. N. D. Brečkevič, *Vvedenje v socialnuju istoriju knjażestwa Sławii ili Zapadnogo Pomorja. Izsledovanje po istorii pribaltijskich Pomorjan za pervyje poltora veka so vremenju prinjatja imi christijanstva (1128 g.- 1278 g.)*, Jurjev 1911, s. 122; H. Bollnow, op. cit., s. 241-243; R. Benl, op. cit., s. 53-54; E. Rymar, *Nad Odrą, czy Odrą – Świną? Jeszcze raz w sprawie identyfikacji grodu Gridiz, Gradicia z pierwszej wyprawy misyjnej św. Ottona bamberskiego na Pomorze* „Przegląd Zachodniopomorski”, t. 7, z. 4, 1992, s. 2-22.

⁶⁰ D. Wybranowski, *Spory rycerstwa z Kościołem i miastami na Pomorzu Zachodnim do końca XIII wieku*, „Przegląd Zachodniopomorski”, t. 14, 1999, s. 20-22.

⁶¹ PUB, Bd. III, nr 1613 (1292).

⁶² PUB, I, Bd. I, nr 489 (1249); Bd. II, nr 596 (1254), 621 (1256), 638 (1257), 682, 685 (1260), 698, 699, 700, 708 (1261).

⁶³ Ibidem, Bd. II, nr 1002 (1274).

⁶⁴ Ibidem, nr 1018, 1019 (1275).

⁶⁵ Ibidem, nr 1186 (1280).

najprawdopodobniej z uwagi na jej zajęcie przez Brandenburczyków i nadanie jej księciu Przybysławowi II, swemu przysłemu lennikowi⁶⁶.

13 III 1283 roku Henryk wraz z pozostałymi członkami rodu: Lippoldem II, Ulrykiem i Harnidem sprzedali mieszczaninowi gryfijskiemu Eberhardtowi Kiel należącą do Ulryka 1/3 poręby o nazwie „Havekhorst” znajdującej się koło wsi Santz niedaleko Gryfii⁶⁷. W dalszej części transakcji z Eberhardtem, rycerze v. Behr wspomnieli o prawach mieszczanina i jego dziedziców do wspomnianego obszaru oraz o jego zwolnieniu z dziesięcin: „*Si eciam processu temporis dicta Havekhorst sive tertia pars vendita lignis sectis et depositis in agros redigeretur eodem agros sue partis tertia dictus Everardus et sui heredes colent libere et sine omni decima et censu perpetualiter optinebunt*”.

Po raz kolejny o wsi Dargelin wiadomo w 1284 roku. W tymże roku Henryk Behr i jego synowie zrzekli się jej na rzecz księcia Bogusława IV. Ten natomiast 21 II zdecydował się na nadanie Dargelina mieszczanom gryfijskim, wspomniawszy też o warunkach na jakich wieś została odstąpiona Gryfii, daninach w pieniądzu i zwolnieniu ze służb i powinności⁶⁸. W dalszej części omówiona została kwestia granic, które sięgały sąsiedniego Grubenhagen i opuszczonego młyna, cieków wodnych, łągów i mokradeł, a także dóbr miasta i tych należących do Behrów (wieś słowiańska Zestelin należąca do Gryfii, Niegocin-Negenthin, Strzeszów-Stresow, Busdorf, późn. Behrenhoff)⁶⁹.

Poprzez nabycie części wsi Dietrichshagen, Lippold II był też jednym z wasali hrabiego chockowskiego Konrada v. Salzwedela, który otworzył listę świadków dokumentu książęcego dotyczącego Dargelina. Świadców to rycerstwo dworu szczecińskiego oraz okolic Țąglimia (Anklam) i Uznamia. Wspomniana wieś może stanowić dobry przykład rozdrobnienia własności wiejskiej - owe 2 łany w ręku Lippolda, ponadto jak wynika z dokumentu układu z 24 XI 1285 roku, inni właściciele to Wessel z Dietrichshagen oraz synowie rycerza Hermana v. Soneke⁷⁰. Oprócz nich, o czym wspomina dokument wydany w 1282 roku przez hrabiego Konrada z Chockowa - 4 łany posiadali tam cystersi z Eldeny⁷¹.

Z roku 1288 pochodzi kilka dokumentów von Behrów ukazujących również podstawy gospodarcze funkcjonowania dóbr rycerskich. W tymże roku rycerze v. Behr zawarli układ w Santz w sprawie składanych przez nich świadczeń. 18 XI Lippold II i Ulryk oraz ich bratankowie: Henning i Hinzo (Henryk), synowie

⁶⁶ O obecności Lippolda II w Pelczycach, dacie i rządów, por. m.in. E. Rymar, *Burzliwe dzieje Ziemi Pelczyckiej*, „Zeszyty Pyrzyckie”, t. 5, 1972/1973, s. 145; R. Benl, op. cit., s. 226- 232; D. Wybranowski, *Początki świeckiego kręgu wasali biskupa kamińskiego Hermana von Gleichena (1251- 1288/89) na tle jego działalności politycznej i kolonizacyjnej. Przyczynek do dziejów państwa biskupiego w XIII wieku, cz. 2 (1275- 1280)*, [w:] *Mieszczanie, wasale, zakonnicy. Studia z dziejów średniowiecza*, nr 10, red. B. Śliwiński, Malbork 2004, s. 353-354. Na temat obecności Henryka von Behra w Dobrej, przyczyn i daty opuszczenia przez niego tego miasta, por. D. Wybranowski, *Początki świeckiego...*, op. cit., cz. 3 (1280- 1288/89), [w:] *Krzyżacy, szpitalnicy, kondotierzy. Studia z dziejów średniowiecza*, t. 12, red. B. Śliwiński, Malbork 2006, s. 429, przyp. 13.

⁶⁷ PUB, Bd. II, nr 1257 (1283).

⁶⁸ Ibidem, nr 1294 (1284), por. też R. Benl, op. cit., s. 223.

⁶⁹ Ibidem: „*ipsa villa [sc. Dargelin] habet distinctos terminos in limites villarum Grubenhagen, ubi quondam fuit molendinum, et sic per descensum fluvii, qui Beke dicitur, per medium paludis in terminos ville Slavice Sestelin et ulterius in limites ville Negenthin et ville Stresov et Bustorp, et dimisimus predictae nostre civitatis Gripeswold, quitquit iam dicti milites Hinricus Ursus et Lippoldus et sui heredes et amici in hiis habuerunt*”.

⁷⁰ PUB, Bd. II, nr 1361 (1285).

⁷¹ Ibidem, nr 1248 (1282).

Henryka wydali podczas pobytu w Gryfii dokument, w którym określili sposób płatności lub egzekwowania należności z chłopami z Santz⁷². Mieszkańcy wsi uzyskiwali możliwość zamiany daniny w pieniądzu na obciążenie w naturze. Z 30 łanów gruntów należących do Santz, roczna zapłata w myśl układu miała wynieść 4 grzywny z łana lub 5 dromtów (małdratów) zboża, w tym 22 korców (modiów) żyta, 1 dromt jęczmienia, 26 korcy owsa wraz z wiązką lnu i tzw. „kurą podymną” (*Rockhon, Rauchhühne, pullus fumi*)⁷³. Ponadto rycerze zastrzegli sobie prawo określania owej daniny⁷⁴.

Co roku też chłopci z Santz mieli wybrać 4 zarządców (*procuratores*), których obowiązkiem było sprawowanie nadzoru nad wyrębem drzewa w lesie oraz być przedstawicielami wsi w razie powstania jakichkolwiek kwestii spornych⁷⁵. Tego samego dnia rycerz Lippold zawarł z mieszkańcami Santz niemal identyczny układ, a na świadków powołani zostali Jan von Heydebreck i Herman v. Vitzen, Henning i Hinzo Behrowie oraz 5 mieszczan z Gryfii⁷⁶. Jak widać, Behrom bardzo zależało na podniesieniu własnych dochodów, co mogło być osiągnięte m.in. przez porozumienie z chłopami z Santz. Kolejny dokument w sprawie rzeczonyj wsi, a będącym potwierdzeniem większości wcześniejszych warunków porozumienia został wydany w maju 1298 roku przez synów Lippolda II: Teodoryka, Henryka, Harnida, Jana i Bernarda podczas ich pobytu w Gryfii⁷⁷.

Podobny układ został zawarty kilka lat później z mieszkańcami innej wsi należącej do rodu. 24 II 1294 roku w Chockowie (Gützkow) Lippold II wraz z synami: Teodorykiem, Henrykiem, Janem, Harnidem i Bernardem zawarli kolejne porozumienie z chłopami ze wsi Dargęcina (Dargezin) koło Gryfii dość zbliżony do tego w sprawie Santz⁷⁸. W dalszym ciągu mieszkańcy wsi zobowiązani byli do czynszu 5 dromtów zboża z łanu, w tym 22 korce żyta, 26 korców owsa i 12 korców jęczmienia. Podobnie została utrzymana danina w postaci „kury podymnej” i wiązek lnu. Mieszkańcy Dargęcina mogli regulować należności z tytułu czynszu w pieniądzu, płacąc zamiast w naturze, 4 grzywny obiegowej monety, zwolnieni zostali też od dziesięcin zwanych „*smaltergelde*”. W przeciwieństwie do układu z 1288 roku, chłopci zobowiązani zostali do dostarczania danin nie do dnia św.

⁷² Ibidem, Bd. III, nr 1479: „*Lippoldus dictus Bere et Olricus dictus Bere milites, necnon eorundem patruales Hinzo et Henningus, filii domini Hinrici Beren [...] volumus tam presentium quam futurorum nationibus, nos de communi heredum et amicorum nostrorum consilio, consensu et voluntate cum civibus ville Sanztede taliter omnimodis convenisse, quod eisdem civibus dimisimus et donavimus*”.

⁷³ Wspomniana wyżej danina w postaci tzw. kury podymnej pojawiła się na Pomorzu zdaniem J. M. Piskorskiego około 1277 roku pod wpływem kolonistów niemieckich będąc pierwotnie jednym ze świadczeń chłopskich na rzecz landwójtów w zamian za sprawowanie przez nich sądownictwa, por. J. M. Piskorski, op. cit., s. 184 (tamże polemika z Kazimierzem Tymienieckim).

⁷⁴ PUB, Bd. II, nr 1479: „*Cives iam dicte ville tantum de triginta mansis, ita quod de quolibet istorum XXX mansorum quatuor marcas vel quinque tremodia annone, videlicet XXII modios siliginis, unum tremodium orde et XXVI modios avene cum uno top lini et uno pullo, qui rockhon dicitur nobis et nostris heredibus erogare annis singulis sint astricti. Hoc in nostro vel nostrorum heredum stabit arbitrio, si pro censu eodem taxatos denarios suscribere volumus vel annonam*”.

⁷⁵ Ibidem: „*Item ab ipsis civibus inter se quatuor eligentur procuratores singulis annis, et per ipsos quicquid in lignis ressecandis in terminis sepedicte ville ordinatum vel statutum fuerit, idem cives communitate observabunt. Si autem quispiam tam pertinax fuerit, quod in hiis consentire negaverit, illum monere et coartare debemus, quod idem faciat, quod a procuratoribus electis in hac parte civibus ceteris est statutum*”.

⁷⁶ PUB, Bd. III, nr 1480 (1288).

⁷⁷ Ibidem, nr 1847 (1298).

⁷⁸ Ibidem, nr 1670 (1294), por. też R. Benl, op. cit., s. 300.

Marcina (11 XI), lecz do św. Michała (29 IX). Podobnie też jak wcześniej, Behrowie zastrzegli sobie prawo do ustalania wysokości danin. Wcześniej wspomniany dokument mówi o 4 „*procuratores*”, ten z lutego 1294 milczy w tej sprawie. Niemniej jednak w niektórych kwestiach potrzebna była zgoda całej gminy. Przykładem mogła być klauzula mówiąca o tym, że nie mogą wypasać bydła na gruntach należących do wsi. Dodatkowo na gruntach należących do Dargęcina, Behrowie utworzyli folwark na tzw. „*overschlag*” (nadwyżce gruntowej powstałej po lokacji). Jako świadkowie dokumentu wystąpili synowie Lippolda: Jan i Henryk oraz 7 mieszczan z Chockowa.

6 VIII 1294 roku doszło też do polubownego rozwiązania sprawy dotyczącej sąsiadów von Behrów - długotrwałego sporu o grunty położone pomiędzy wsią Hinrichshagen, dworem szpitala św. Ducha, wsią Boltenhagen, a nabrzeżami rzeczki Ryck, jaki zaistniał pomiędzy Gryfią, a cystersami z Eldeny⁷⁹. W dniu następnym mieszczanie gryfijscy w asyście okolicznego rycerstwa sprzedali cystersom eldeńskim wieś Łodzieszyn (Loissin), w której to transakcji zapewne istotną rolę odegrali von Behrowie (Lippold II wymieniony na pierwszym miejscu wśród świadków)⁸⁰. Po 1295 roku członkowie rodu odgrywali bardzo istotną rolę w otoczeniu Bogusława IV i czynnościach prawnych hrabiów chockowskich⁸¹.

Burzliwe wydarzenia lat 1294-1295 spowodowały podział Księstwa Pomorskiego na dwie dzielnice: szczecińską pod władzą Ottona I i wołogoską rządzoną przez Bogusława IV⁸². Większość omawianego wyżej obszaru znalazła się pod rządami Bogusława, który ośrodkiem swej władzy uczynił dość peryferyjną na przestrzeni XIII wieku Wołogoszcz. Kontynuacją bardzo korzystnej polityki księcia wobec miast tej części Zaodrza prowadzonej od lat 80. było nadanie w grudniu 1298 roku prawa lubeckiego dla Uznamia⁸³.

Jak wskazują źródła, szczególną rolę odegrała akcja osadnicza i kolonizacyjna prowadzona przez cystersów z Eldeny i hrabiów Chockowa, a także ród rycerzy von Behr osiadły w okolicach Gryfi. W przypadku tej ostatniej na pewno doniosłą rolę przy lokacji (1248-1250) odegrały działania Warcisława III. W ciągu kilku lat powstało tam około dziesięć nowych wsi - osieków, zwanych z niemiecka hagenami, przy czym ich nazwy wskazują, że niektóre z nich zostały lokowane przez działalność rycerstwa, które w kilku przypadkach popadło także w spory terytorialne z cystersami eldeńskimi. Jednak w latach 1249-1250 widoczne jest ich stopniowe wygaszanie. Wyraźnie też widać, że możni i rycerstwo byli w sporach sądowych

⁷⁹ Ibidem, nr 1693 (1294).

⁸⁰ Ibidem, nr 1694 (1294).

⁸¹ Ibidem, nr 1807 (1297), 1847 (1298), 1877 (1299), 1932, 1948, 1951, 1953, 1956, 1957 (1300).

⁸² Ibidem, Bd. III, nr 1729, 1730 (1295); por. także m.in. F. W. Barthold, *Geschichte von Rügen und Pommern*, Hamburg 1840, Bd. I, s. 49 i n.; M. Wehrmann, *Geschichte von Pommern*, Gotha 1904, Bd. I, s. 126 i n.; B. Zientara, *Rozdrobienie feudalne (1295-1464)*, [w:] Historia Pomorza, red. G. Labuda, Poznań 1969, t. I, cz. 2, s. 203; J. Zdrenka, *Polityka zagraniczna książąt szczecińskich w latach 1295-1411*, Słupsk 1987, s. 25; D. Wybranowski, *Udział rycerstwa...*, op. cit., s. 18 i n. (tamże starsza literatura problemu).

⁸³ PUB, Bd. III, nr 1870 (1298). Wcześniej książę Bogusław nadał w maju 1282 roku Wołogoszczy prawo lubeckie i przywileje jakie miały Lubeka, Gryfia i Dymin (PUB, Bd. II, nr 1235). Z kolei w lutym 1289 roku Bogusław w porozumieniu z braćmi zatwierdził posiadanie prawa lubeckiego mieszczanom gryfijskim (PUB, Bd. II, nr 1491). W sierpniu 1292 roku wszyscy trzej Gryfici wydali konfirmację prawa lubeckiego i posiadanych przywilejów w sprawie wyrębu drewna i połowów ryb na jeziorze Komorowskim (Kummerower See), żeglugi na Trzeboli (Trebel) i Dołęży, zwolnienia z ceł i ungeldu, itp. (PUB, Bd. III, nr 1615). O polityce książąt wobec miast w latach 1294-1295, por. także D. Wybranowski, *Udział rycerstwa...*, op. cit., s. 15 i n.

z klasztorami, zwłaszcza cystersów z Eldeny stroną słabszą.

Na pewno uspokojeniu wzajemnych stosunków, oprócz arbitrażu książęcego, czy niektórych rycerzy sprzyjała także stopniowa stabilizacja polityczna w końcu lat 30. i zakończenie wojny pomorsko-rugijskiej oraz uregulowanie w 1250 roku stosunków obu Gryfitów z Brandenburgią (za cenę zależności lennej Księstwa Pomorskiego). Tworami dominialnymi powstałymi od lat 30. i 40. w tej części Zaodrza było hrabstwo Chockowa pod władzą rodu von Salzwedel, utworzone około 1235 roku (prawdopodobnie pod wspólnym zwierzchnictwem obu Gryfitów) oraz Łosice (Loitz) pod władzą Detleva i Wenera von Gadebuschów, przy czym to ostatnie dominium przestało istnieć po 1271 roku i zostało przejęte przez Księstwo Rugii.

Terenem dość gęsto zasiedlonym tak przez Słowian i napływowe rycerstwo niemieckie był obszar ujścia Piany i terytorium Uznamia. Tu na pewno oprócz polityki Barnima I istotną rolę w akcji osadniczej i nadaniach dla rycerstwa odgrywały klasztory z Uznamia, Grobi i Podegłowi (Pudagła). Można tu wspomnieć o napływowych rodach takich jak meklemburscy von Schwerinowie, Kröpelinowie, Lukerowie, czy Görke oraz miejscowym rycerstwie słowiańskim (zwłaszcza rycerz Witosław, Kamykowie i Żabikowice). Na obszarach pomiędzy Wołogoszczą, a Lesianami i Tąglimie swą działalność rozwinął od lat 50. ród von Santz(en) lub Sanitz, którego dobra skupiły około 10 wsi. Przejściowo też niektóre wsie przed 1256 rokiem znalazły się w rękach przedstawicieli rodu von Rahmel, którzy jednak swą działalność rozwinęli z czasem na terenie dominium biskupów kamieńskich w czasach pontyfikatu Hermana von Gleichena (i później) pomiędzy Kołobrzegiem, a Koszalinem i koło dzisiejszego Świdwina.

Na obszarach pomiędzy Tąglimie, a Wołogoszczą od lat 50. widoczne są oprócz wsi należących do von Santz(enów) także dobra rodu von Neuenkirchen oraz Lepel, Below i Scholentin. Istotna rola w kolonizacji przypadła także w tym względzie klasztorowi ze Stołpia, który dzięki polityce nadań książęcych, ale też i przejmowaniu w różny sposób poszczególnych wsi rycerskich lub ich części stał się istotnym czynnikiem w strukturze własności tej części Zaodrza i dorzecza Piany. Od połowy lat 40. widać też napływ rycerstwa niemieckiego, które stało się sąsiadem dla swych słowiańskich odpowiedników (obszary między wsiami Osieki - Wusseken, a Trześnicą - Strettensee) i weszło w kontakt (a czasem zależność lenną) z premonstratensami ze Stołpia. Działalność osadniczą i lokacyjną po 1295 roku kontynuował z powodzeniem Bogusław IV (m.in. lokacja Uznamia w 1298 roku na prawie lubeckim).

Zusammenfassung

Kolonisation und Besiedlung des Einzugsgebietes der Niederpeene, der Umgebung von Anklam (Taglim) und der Insel Usedom durch Ritter im 13. Jahrhundert

Seit Anfang des 12. Jahrhunderts befand sich das Einzugsgebiet des Flusses Peene unter dem politischen Einfluss des Liutizenbundes, doch zwischen 1127 und 1128 geriet dieses Gebiet allmählich unter die Herrschaft des wespommerschen Herzogs Wratislaw I. Das führte zu einer massiven politischen Konfrontation mit den politischen Einflüssen des Kaiserreiches und der sächsischen Herzogen sowie Dänemark und dessen Lehen – des Fürstentums Rügen.

In der Zeit bis zur ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts entwickelten sich Uznam, Groźwin, Lesiany (Lassan), Szczytno (Ziethen), Wołogoszcz (Wolgast), Chocków (Gützkow) und später Taglim (Anklam) zu Machtzentren der Kastellaneien und zu den wichtigen Burgen. Wegen der Niederlage Bogislaws I. in den Kriegen mit Dänemark geriet das Gebiet an der Peene im Jahre 1189 unter die Herrschaft des Fürstentums Rügen, dessen Herren die dänischen Vasallen waren.

Infolge der allmählichen Erosion der dänischen politischen Vorherrschaft in der Ostseeregion in den Jahren 1215-1233/36 und einer zeitlich begrenzten politischen Zusammenarbeit des Pommerschen Herzogtums mit Brandenburg kam der Großteil des Landes an der Peene wieder unter die Herrschaft der Pommeraner, die dann mit dem Wiederaufbau ihrer territorialen Verwaltungszentren angingen. In den 20er Jahren des 13. Jahrhunderts begann die deutsche Ostkolonisation nach dem deutschen Recht, was die Gründung von Taglim (deutsch Anklam; beschrieben von Thomas Kantzow) ergab und ein Zustrom der Einwanderer aus dem deutschen Reich bewirkte. Eine bedeutende Rolle in der Ostkolonisation spielte das Zisterzienserkloster aus Eldena, das damit anfang, die Ritterbrüder in seinen Gütern anzusiedeln und die Dörfer (sog. osieki-hageny) zu gründen. Einen wichtigen Impuls für die Besiedlung der Gebiete westlich der Oder gab die während der Herrschaft des Herzogs Wratislaw III von Demmin durchgeführte Gründung von Gryfia (deutsch Greifswald). Eine bestimmte politische Rolle in der Landherrschaftsstruktur spielten zeitweise die Herren von Łosice (Loitz), Detlev und sein Sohn Werner. Der Mündungsbereich der Peene und die Insel Usedom waren sowohl von den Slawen als auch von den deutschen Ordenrittern dicht besiedelte Gebiete. Eine unbestritten wichtige Rolle bei der Ostsiedlung und der Länderverleihung an die Ritter (abgesehen von der Politik des Herzogs Barnim I.) spielten die Klöster von Usedom, Grobe und Pudagla (Podgłowia). Unter den zugezogenen deutschen Rittern eine Schlüsselrolle im Siedlungsprozess und Länderverleihung spielten die Familien von Schwerin, Lepel, Kröpeling, Luker und Görke. Urkundlich erwähnt wurden die heimischen slawischen Rittern, wie: Witosław von Biały Dąb (Balm), die Mitglieder der Familien Kamyk (später: von Kameke), Żabikowie und „Więclawice/Wisławice“. Die Ansiedlung der Ritter und die Länderverleihungen betreffen auch die Güter des Klosters in Słupia/Stolpia an der Peene. Im Gebiet zwischen Wolgast,

---

Lassan und Anklam war seit den 50er Jahren des 13. Jahrhunderts die Familie Santz(en) oder Sanitz ansässig. Zu Ihren Gütern zählten etwa 10 Dörfer. Vor 1256 befanden sich einige Dörfer vorübergehend in den Händen der Familie von Rahmel (die sich aber hauptsächlich im Bereich des Domanium der Kamminer Bischöfe zwischen Kołobrzeg (Kolberg) und Koszalin (Köslin) und in der Umgebung von Świdwin (Schivelbein) konzentrierte). Eine ganze Reihe der Länderverleihungen in der Umgebung von Anklam ging bis zum Ende des o. g. Jahrhunderts an die Familie von Neukirchen. Die Zugehörigkeit der einigen Dörfer und die Probleme mit den Eigentumsrechten sowie mit den Gütergrenzen stellten im 12. Jahrhundert ein häufiger Streitgrund zwischen den Städten, den Rittern und den Orden dar. Eine besondere Rolle in der Umgebung der heutigen Greifswald und in den Gebieten am Fluss Eldena spielte die von den Orden in Eldena durchgeführte Besiedlungsaktion sowie die Verleihungen für die Familie von Behr und die Grafen von Chockow. Die Pflichten der Dorfbewohner und die Bedingungen für die Dorfgründungen sind uns aus einigen Urkunden der Familie von Behrow aus den Jahren 1288-1294 bekannt. Die letzte Stadtgründung nach der Teilung des Herzogtums Pommern 1295 und nach Entstehung des Herzogtums Pommern-Wolgast und des Herzogtums Pommern-Stettin stand in Zusammenhang mit dem Herzog Bogislaw IV. im Jahre 1298.